

Ірина Проценко

ПОЕТАПНЕ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ДІАЛОГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкривається зміст експериментального дослідження евристичного діалогу як способу успішного формування професійних умінь творчого характеру майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Виокремлено основні етапи формування таких умінь, критерії для діагностичного вимірювання їх рівня. З'ясовано важливу роль професійно-творчих діалогових умінь при створенні освітніх продуктів – основної мети евристичної навчальної діяльності.

Ключові слова: *евристичний діалог, професійно-творчі вміння, діагностичне вимірювання, експериментальне дослідження, освітній продукт.*

Одним із важливих і водночас складних завдань у підготовці майбутнього педагога є формування професійних творчих умінь – основи його фахової компетентності. Для формування таких умінь у традиційній педагогіці надто обмежені навчальні ресурси (мотивація, засоби, способи пізнавально-творчої діяльності тощо). Цю проблему на сьогодні можна розв'язати за допомогою дидактичних можливостей евристичного навчання, зокрема його невід'ємної складової – евристичної діалогової взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу. На сьогодні залишаються не опрацьованими методики оволодіння студентами загальними та спеціальними професійно-творчими вміннями. А, з іншого боку, залишаються не з'ясованими умови формування та способи застосування цих умінь у процесі створення освітніх продуктів – основної мети навчання і професійної підготовки майбутнього вчителя.

У річищах пошуків оптимальної технології навчання для успішного формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя стало важливим проведення експериментального дослідження з метою з'ясування форм та методів оволодіння цими вміннями в процесі евристичної діалогової взаємодії при створенні освітнього продукту. Як доводить аналіз науково-педагогічної літератури, зокрема праць В. Андрєєва [1], Н. Громової [2], О. Демченко [3], А. Короля [4], О. Кривонос [5], М. Лазарева [5], Л. Левченко [6], А. Хуторського [7; 8] та інших виявлено потужний потенціал навчального діалогу, умови його побудови та реалізації, проте немає єдиного підходу до класифікації професійно-творчих умінь, способів оволодіння ними в евристичному

навчанні.

Мета статті – з'ясувати сутність, зміст, етапи та способи формування професійно-творчих умінь майбутніх педагогів у процесі їх навчальної евристичної діалогової взаємодії.

Проектування експериментальної роботи спиралося на основні теоретичні положення проведеного дослідження. Насамперед, це філософські й педагогічні ідеї антропології, гуманістичної (особистісно орієнтованої) парадигми освіти, концепції і технології евристичного навчання, а також психолого-педагогічні засади професійно-творчої діяльності, яка відзначається такими принциповими характеристиками, як: а) висока мотивація до професійно-творчої готовності майбутнього вчителя; б) володіння уміннями ставити серію пізнавальних запитань собі та іншим для виявлення кола незнаного; в) послідовне заміщення незнаного знаннями у процесі індивідуальної роботи та евристичної діалогової взаємодії з іншими суб'єктами навчання; д) цілеспрямованість на створення значимого для студента освітнього продукту.

На основі аналізу вищезазначених досліджень і практичного досвіду викладачів педагогічних університетів дослідницька увага зосередилась на таких професійних уміннях творчого характеру студентів:

– загальні діалогічні уміння (уміння виявляти суперечності та розв'язувати їх, співпрацювати на інтерактивній основі у спільній творчій взаємодії (евристична бесіда, дискусія, диспут, мозкова атака тощо) з іншими суб'єктами навчання; вміння переконувати і навіювати, приваблювати до себе, вміння проявляти взаємоповагу, взаєморозуміння, взаємодопомогу);

– спеціальні уміння запитальної діяльності як епіцентру сучасного діалогу та діалогічної взаємодії студентів у прогнозуванні, моделюванні, конструюванні освітніх продуктів (уміння в діалоговій взаємодії виявляти поле незнання, заміщувати його значимими для особистості знаннями – теоретичними та емпіричними; уміння розглядати декілька точок зору на природу, зміст та способи створення запланованого освітнього продукту;

– діагностичні уміння (уміння осмислювати, вдосконалювати і застосовувати діагностичний інструментарій (рівні, критерії, показники методи і прийоми вимірювання) при обміні запитаннями і відповідями з викладачами, товаришами для різних освітніх продуктів (розповідь, доповідь, евристична бесіда, дискусія, диспут, КТС – колективна творча справа), щоб визначити їх якісні й кількісні показники; уміння корегувати і вдосконалювати створені продукти пізнавально-творчої (евристичної) діяльності за допомоги низки евристичних запитань і відповідей викладачів та студентів.

Підставою для обрання наведеного кола професійно-творчих умінь у процесі евристичної діалогової взаємодії стали як провідні характеристики

і класифікація цих умінь провідними вченими та дослідниками в евристичному навчанні, так і дидактичні можливості евристичної діалогової взаємодії, що розглядається як чинник, умова, спосіб, показник досягнення успішного формування професійно-творчих умінь у навчальній сфері студентів.

Виділення достатньо обмеженого кола професійно-творчих умінь було не випадковим. По-перше, названі вміння інтегральні за своїм змістом і тому охоплюють практично всі провідні характеристики професійної творчості студентів; по-друге, дослідження надмірної кількості професійних умінь творчого характеру не дає можливості ґрунтовно вивчити, адекватно діагностувати та оцінити їх. В експериментальних та контрольних групах порівнювався рівень сформованості тільки вищезначених блоків професійно-творчих умінь майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

Експериментальне випробування дидактичної моделі виконує низку інноваційних завдань:

– доводить доцільність евристичного діалогу та діалогової взаємодії – як складової такого діалогу в його паритетній, суб'єкт-суб'єктній та евристичній сутності;

– розкриває цільові й змістовні складові основних компонентів моделі освоєння професійно-творчих умінь студентів: а) оволодіння студентами вміннями у процесі діалогової взаємодії виявляти суттєві навчальні проблеми та їх суперечності; б) серію евристичних запитань для прогнозування, моделювання, конструювання освітніх продуктів; в) оволодіння за допомогою евристичного діалогу діагностичними вміннями для визначення адекватності й достатності комплексу евристичних запитань, необхідних для побудови різних освітніх продуктів.

Теоретичний аналіз обраної для дослідження проблеми виявив необхідність для її розв'язання обов'язкової інтеграції методологічних, теоретичних і технологічних компонентів повноцінної, особистісно орієнтованої евристичної діалогової навчальної взаємодії як основної форми і провідного способу сучасного навчального процесу.

На підготовчо-організаційному етапі з викладачами – учасниками експерименту – проведено вивчення дидактичної та методичної літератури з проблематики впроваджуваної інноваційної технології. На методичному семінарі-практикумі обговорено, узгоджено й уточнено сутність та особливості евристичної діалогової взаємодії викладача і студентів, її зміст і загальну модель освоєння професійних творчих умінь. На засіданнях кафедри педагогічної творчості та освітніх технологій Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка відбулась презентація та остаточна корекція змісту і структури означеної дидактичної моделі при вивченні студентами гуманітарних дисциплін.

Учасники обговорення на рівні консенсусу дійшли висновку, що успішне формування професійно-творчих умінь студентів найбільш оптимально забезпечить технологія евристичного навчання та її складова – евристична діалогова взаємодія.

Це пояснюється кількома підставами. По-перше, в евристичній діалоговій взаємодії, в якій запитальна ініціатива переходить від викладача до студента, досягається рівноправність суб'єктів навчання, що сприяє постійному підвищенню пізнавальної активності і самостійності майбутніх фахівців. По-друге, застосування у навчальному процесі евристичної діалогової взаємодії дозволяє студентам оперативного оволодівати найпершим і найважливішим кроком евристичної пізнавальної діяльності (відкритим ще Сократом та його учнями) – насамперед виявляти поле актуального для студента незнаного і послідовно заміщувати його новими для себе і значимими знаннями, використовуючи для цього серії евристичних запитань (як?, що?, коли?, чому?, яке?, для чого?, якщо, то...?, що, ...якщо? та інші). По-третє, основний принцип діалектичної єдності диференціації та інтеграції, який реалізується у запитаннях студента, дозволяє розглядати евристичний діалог у якості основного інваріанту проектування студентом власної освітньої траєкторії – мети, змісту, форм та методів навчання і формування діалогічних творчих умінь. По-четверте, запитання студента в рамках евристичного навчання народжується самостійно як його значима потреба і визначає достатньо потужний мотив для подальшої навчальної діяльності.

Мотиваційний етап експериментального дослідження передбачав попередню підготовку до активної евристичної діалогової взаємодії. На практичному занятті педагог розкриває значимість діалогу і його конкретної форми – діалогової взаємодії. Викладач роз'яснює сутність і особливості діалогу евристичного характеру, важливість його для конструювання значимого освітнього продукту (наприклад, евристичної бесіди). Студенти спочатку формують актуальну і значиму для себе навчальну мету та відповідні до неї завдання у вигляді серії евристичних запитань. Функція викладача мотивувати студента до того, щоб він переконався у тому, що евристична діалогова взаємодія оптимальний спосіб для оперативного освоєння необхідних творчих умінь. У процесі конструювання освітнього продукту майбутній викладач може переформулювати поставлену мету і завдання, за допомогою евристичної діалогової взаємодії на рівні інтерактивної групи чи фронтальному рівні самостійно сформулювати основний зміст створюваного продукту.

Процесуальний етап дослідження проходив у чотири етапи. Перший етап передбачав уточнення кроків діяльності у відповідності з поставленими завданнями мотиваційного етапу.

На другому етапі студент самостійно добирає серії евристичних

запитань до процесу створення кожного освітнього продукту з метою виявлення поля незнаного та уточнення пізнавально-евристичних запитань у процесі діалогової взаємодії на рівнях – «інтерактивна група» (4–5 осіб), «академічна група студентів».

Третій етап – створення різного виду освітніх продуктів (евристична бесіда, дискусія, диспут, розповідь, доповідь) з використанням набутих у процесі запитальної діяльності знань та умінь за допомогою серії евристичних запитань та відповідей на них, що розкривають сутність і зміст конкретного продукту.

Четвертий етап полягав у презентації освітнього продукту, як готових відповідей на серію власних евристичних запитань, його обговорення на рівні інтерактивної та фронтальних груп (в залежності від обсягу поставленої мети та завдань), і на цьому етапі студенти за допомогою діалогової взаємодії корегували та вдосконалювали свої освітні продукти.

Діагностично-оцінювальний етап – діагностика професійно-творчої діяльності студентів базувалась на тому, що продукт, створений творчими зусиллями, а також у ньому було застосовано евристичну діалогову взаємодію, це не тільки певна теоретична чи практична робота, це завжди й об'єктивний показник рівня професійного розвитку особистості. Крім того, враховуючи, що одна з головних функцій педагогічної діагностики – це функція прогностична, у дослідженні чітко передбачалась мета навчання, яка була зрозумілою та привабливою для студента, дуже конкретною і доступною для вимірювання. Тобто, коли студент виконував будь-яке завдання, він весь час мав можливість спілкуватись та обговорювати свою роботу з викладачем та товаришами за допомогою серії евристичних запитань, звіряти свої дії з конкретною метою своєї роботи, орієнтуючись на зрозумілі для нього критерії. У відповідності з рівнем виділено критерії сформованості професійно-творчих умінь (ПТУ). (табл. 1.1). Результатом дослідницьких пошуків стало те, що готовність студента до професійно-творчої діяльності визначалась відповідно до галузевих стандартів за його вміннями розв'язувати евристичні завдання у процесі евристичної діалогової взаємодії у нестандартних, неординарних умовах майбутньої педагогічної діяльності.

Діагностика сформованих професійно-творчих умінь студентів у процесі евристичної діалогової взаємодії при створенні освітніх продуктів здійснювалась на пошуково-виконавчому (початковому), евристичному (достатньому) та творчому (високому) рівнях (Таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Рівні, показники і критерії сформованості діалогічних професійно-творчих умінь майбутніх викладачів гуманітарних дисциплін для створення необхідних освітніх продуктів

№	Показники сформованості професійно-творчих умінь студентів	блоку умінь відносять	Пошуково-виконавчий рівень (початковий)	Евристичний рівень (достатній)	Творчий (креативний) рівень (високий)
1.	Уміння виявляти суперечності та розв'язувати їх, співпрацювати на інтерактивній основі у спільній творчій взаємодії (евристична бесіда, дискусія, диспут, мозкова атака тощо) з іншими суб'єктами навчання; вміння переконувати і навіювати, приваблювати до себе, вміння проявляти взаємоповагу, взаєморозуміння, взаємодопомогу	Загальні діалогічні вміння	а) інтуїтивне, часткове знаходження проблеми за допомогою евристичних запитань, виявлення її суперечностей, часткове або відсутнє уявлення про розв'язання цих суперечностей; б) відсутнє вміння переконувати і навіювати, приваблювати до себе; в) відсутнє самостійне вміння вести співбесіду, взаємоповаги та взаєморозуміння;	а) спроба самостійного знаходження проблеми за допомогою евристичних запитань та за допомогою товаришів та викладача; б) самостійне виявлення суперечностей та часткове розв'язання суперечностей, частково студент вміє співпрацювати у спільній творчій діяльності з колегами, володіти основними питаннями; в) уміння вести співбесіду за допомогою евристичних запитань при створенні освітнього продукту	а) самостійне знаходження проблеми та їх суперечностей за допомогою евристичних запитань, завдань з розв'язання суперечностей, самостійно вміє співпрацювати у спільній творчій діяльності з колегами, володіти собою та ситуацією; б) повне бачення на ситуацію при переконанні, навіюванні та приваблення до себе; в) уміння залучити товаришів та колег до ведення співбесіди, вміння взаємоповаги та взаєморозуміння
2.	Уміння в діалоговій взаємодії виявляти поле незнання, заміщувати його значимими для особистості знаннями – теоретичними та емпіричними; уміння розглядати декілька точок зору на природу, зміст та способи створення запланованого освітнього продукту	Уміння запитальної діяльності студентів у прогнозуванні, моделюванні, конструюванні	а) часткове уміння виявляти поле незнання, заміщувати його значимими для особистості знаннями при створенні різних освітніх продуктів б) студент частково може розглядати декілька точок зору на природу освітнього продукту з товаришами та колегами тільки за допомоги викладача	а) майже самостійне вміння виявляти поле незнання, заміщувати його значимими для особистості знаннями при створенні різних освітніх продуктів; б) студент може розглядати декілька точок зору на природу освітнього продукту	а) глибоке розуміння і аргументоване пояснення та вміння виявляти коло незнаного, свідоме заміщення їх знаннями при створенні творчого продукту; б) студент повністю вміє розглядати декілька точок зору.

<p>3. Уміння осмислювати, вдосконалювати і застосовувати діагностичний інструментарій (рівні, критерії, показники методи і прийоми вимірювання) при обговоренні їх з викладачами, товаришами для різних освітніх продуктів (розповідь, доповідь, евристична бесіда, дискусія, диспут, КТС – колективна творча справа), щоб визначити їх якісні й кількісні показники; уміння корегувати і вдосконалювати створені продукти пізнавально-творчої (евристичної) діяльності за допомоги низки евристичних запитань і відповідей викладачів та студентів</p>	<p>Діагностичні вміння</p>	<p>а) володіння окремими діагностичними інструментаріями, встановлення причин деяких допущених помилок; б) самостійно зроблена незначна кількість висновків та узагальнень для корегування та вдосконалення творчих продуктів</p>	<p>а) володіння більшістю діагностичних операцій; б) більшість висновків та узагальнень здійснено самостійно, але вони недостатньо аргументовані</p>	<p>а) повне та обгрунтоване володіння всіма діагностичними операціями; б) наявні повністю самостійні та аргументовані висновки і узагальнення для повного корегування та вдосконалення власного творчого продукту</p>
---	----------------------------	---	--	---

З'ясовано, що евристична діалогова взаємодія можлива лише за умови пріоритету продуктивної запитальної діяльності самих студентів.

Експеримент довів, що за такої умови студент перетворюється із пасивного споживача інформації на активного здобувача необхідних професійних знань та умінь.

Така діалогічна взаємодія забезпечує продуктивне формування вмінь, необхідних для успішної професійно-творчої діяльності майбутнього фахівця.

На мотиваційному, процесуальному та діагностичному рівнях продуктивна діяльність основних суб'єктів навчання можлива лише завдяки оперативному освоєнню студентами механізмів запитальної діяльності. Уміння застосовувати серію евристичних запитань майбутнім вчителем при визначенні кола незнаного допомагає розкривати сутність і зміст евристичної діяльності, спрямованої на створення значимого для суб'єкта освітнього продукту.

Діалогова взаємодія, центрована на запитаннях студентів, забезпечує успішне формування провідних професійно-творчих умінь, як загально-діалогічного характеру, так і спеціальних та діагностичних, які стають важливим надбанням фахівця, зокрема при створенні ним освітніх продуктів – мети евристичного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Громова Н. В. Творча і духовна самореалізація особистості в евристичному навчанні / Н. В. Громова // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна : зб. наук. пр. – Х. : Основа, 2006. – Вип. 17. – С. 49–53
3. Демченко О. М. Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. М. Демченко. – Харків, 2008. – 20 с.
4. Король А. Д. Диалог в образовании: эвристический аспект : научное издание / А. Д. Король. – М. : ЦДО «Эйдос», Иваново : Издательский центр «Юнона», 2009. – 260 с.
5. Кривонос О. Б. Формування професійно-творчих умінь студентів медичних коледжів у навчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. Б. Кривонос. – Харків, 2009. – 20 с.
6. Лазарев М. О. Основи педагогічної творчості : навч. посіб. / М. О. Лазарев. – Суми : ВВП «Мрія-Г» ЛТД, 1995. – 212 с.
7. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
8. Хуторской А. В. Развитие одаренности школьников. Методика продуктивного обучения : пособ. для учителя / А. В. Хуторской. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.